

Foreningernes betydning for demokratiet

Bjarne Ibsen 1), Malene Thøgersen 2), Evald Bundgård Iversen 1), Karsten Elmose-Østerlund 1) og Frederik Jes Petersen 2)

1) Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund (CISC), Syddansk Universitet: www.sdu.dk/cisc.

2) Videncenter for Folkeoplysning (Vifo): www.vifo.dk.

Indledning

Såvel i offentligheden som i lovgivningen tillægges foreningslivet særlige kvaliteter. Det kom bl.a. til udtryk i Danmarkskanonen fra 2016, hvor 'Foreningsliv og Frivillighed' blev valgt som én af de 10 vigtigste værdier i Danmark efter en borgerafstemning. I beskrivelsen af foreningslivets kvaliteter stod der bl.a. på den tidligere hjemmeside for Danmarkskanonen: *'Frivillighed og foreningsliv betragtes ofte som centrale – og positive – elementer i det danske samfund, fordi de bidrager til at lære om fællesskab, deltagelse, samarbejde, selvstændighed, lighed og oplysning'* (<https://www.regeringen.dk/nyheder/2016/danmarkskanon-befolkningen-har-valgt-10-vaerdier-for-fremtidens-samfund/>).

Troen på foreningslivets demokratiske betydning er den primære begrundelse for den kommunale støtte til aftenskoler, idrætsforeninger, børne- og ungdomskorps og andre foreninger for børn og unge. Det er bl.a. udtrykt ved følgende formulering i Folkeoplysningsloven: *'Formålet med det frivillige folkeoplysende foreningsarbejde er at fremme demokratiforståelse og aktivt medborgerskab'*.

Denne tro på foreningslivets kvaliteter og demokratiske betydning er så stærk, at der aldrig har været større interesse for at undersøge, hvorvidt foreningerne er så gode til demokrati, som det påstås. Dette til trods for, at det er en udbredt opfattelse i foreningslivet, at det mange steder er svært at engagere medlemmerne i foreningsdemokratiet.

Formålet med dette notat er derfor at samle og diskutere den forskningsbaserede viden, der findes om foreningerne og deres demokratiske rolle i Danmark. Første del af notatet giver et kort overblik over

foreningslivets historie. Anden del belyser foreningslivets omfang og udbredelse. Tredje del ser på de væsentligste ændringer i foreningslivet i nyere tid. Fjerde del samler op på de seneste tyve års undersøgelser af, hvilken betydning foreningslivet har for demokratiet, og hvor godt det interne demokrati i foreningerne fungerer. Til sidst diskuteres og perspektiveres notatets analyser, bl.a. med forslag til fremtidig forskning på området.

1. Foreningslivets etablering og historiske udvikling

Foreningslivets etablering og udvikling kan opdeles i tre begivenheder eller faser, som centrale kendetegn ved foreningerne i dag kan spores tilbage til. 1) Indførelsen af den demokratiske forfatning, 2) de folkelige bevægelser opståen og 3) tilblivelsen og udviklingen af velfærdsstaten. De tre er naturligvis tæt forbundne, men overordnet kan deres betydning for foreningerne og den frivillige sektor sammenfattes således, at den demokratiske forfatning udgør selve grundlaget, folkebevægelserne giver liv og indhold, og velfærdsstaten definerer en arbejdsdeling¹.

1.1. Grundlaget: Den demokratiske forfatning

Da den demokratiske forfatning blev indført i 1849, angav Grundloven rammerne for, at der kunne ske en opblomstring af det civile samfund. Borgerne kunne nu frit slå sig sammen i organisationer og foreninger. Selvom der siden den tidlige middelalder havde eksisteret forskellige former for organisering (laugsvæsen, stiftelser, fonde og ikke mindst kirken) som en slags forløbere for vore dages frivillige sammenslutninger, var det først med overgangen fra det traditionelle samfund til det moderne samfund, at man kan tale om en egentlig 'frivillig sektor'. At slutte sig sammen var ikke nyt, men foreningen var en ny måde at slutte sig sammen på, og foreningsformen brød for alvor igennem på næsten alle samfundsområder: Politiske partiforeninger, interesseorganisationer (godsejerforeninger, håndværkerforeninger, husmandsforeninger mv.), fagforeninger, økonomiske foreninger (sparekasser, sygekasser, brugsforeninger), filantropiske foreninger, idrætsforeninger, andre fritids- og kulturforeninger, religiøse foreninger m.v.

¹ Denne korte historiske beskrivelse af foreningslivets etablering og udvikling bygger især på denne kilde: Bjarne Ibsen og Ulla Habermann. Definition af den frivillige sektor. 2005.

1.2. Indhold, liv og værdier: De folkelige bevægelser – og filantropien

Fra midten af 1800-tallet opstod de store folkelige bevægelser: bondebevægelsen, arbejderbevægelsen, de religiøse vækkelser (den grundtvigianske bevægelse og Indre Mission), afholdsbevægelsen og den folkelige idræt (Klausen og Selle 1995). Folkebevægelserne opstod som en bestræbelse på at løse de problemer, som en ny samfundsorden medførte, og hvor nye sociale skel gik mellem gårdmænd og husmænd, arbejdere og virksomhedsejere, tjenestefolk og borgerskab. Herfra stammer værdier og traditioner, som indholdsmæssigt stadig præger foreningslivet, selvom det er stærkt aftagende. Bevægelserne har bidraget til at give den danske frivillige sektor nogle særlige træk. For det første har det bidraget til et meget højt gennemsnitligt antal foreningsmedlemskaber pr. indbygger med stor tilslutning til især fagbevægelsen og foreningsidrætten (uddybes senere). For det andet den relativt store frivillige indsats i foreninger og organisationer. For det tredje at kerneområderne i den frivillige sektor er koncentreret om idræt, kultur og fritid og langt mindre om social hjælp og sundhed end i andre vestlige lande, som givetvis hænger sammen med velfærdsstatens karakter. Dels at velfærdsstaten i høj grad koncentrerer sig om at finansiere og producere social- og sundhedsydelser, dels at velfærdsstaten har overladt store dele af det organiserede fritids- og kulturliv til den frivillige sektor, men understøtter det med betydelig offentlig støtte. Dette afspejler den velfærdsstatslige kontekst, foreningerne og frivillige organisationer befinder sig i (Wollebæk og Selle, 2000; Svedberg og Jeppsson Grassman, 2001; Goul Andersen et al., 2000).

1.3. Arbejdsdelingen: Velfærdsstaten

Når det gælder arbejdsdelingen mellem velfærdsstaten og den frivillige sektor, kan man skelne mellem tre historiske perioder for udviklingen af foreningslivet og den frivillige sektor: Før 1930, 1930 – 1980 og efter 1980. Perioden før 1930 er blevet kaldt for moraldannelse og det sociale engagements tid (Lorentzen, 2001; Klaudi Klausen, 1995) præget af de kirkelige og religiøse bevægelser og af arbejderbevægelsens og bondebevægelsens fremmarch. Både borgerskabet og arbejderklassen markerede deres standpunkter og interesser i særskilte organisationer. Det var også i denne periode, at kvinderne blev mere synlige i det offentlige rum. Foreninger og organisationer opstod som interessemarkering og i modstrid til bestående interesser og værdier, men dette til

trods var der i denne periode ingen stærke modsætninger mellem staten og den frivillige sektor, og en del af sektoren (især på det socialpolitiske område) havde betydelig politisk bevågenhed og modtog tidligt offentlig støtte. Foreningerne blev set som et redskab til løsning af forskellige opgaver og sociale problemer, som staten ikke kunne eller ville tage sig af (Klaudi Klausen, 1995; Habermann og Ibsen, 1997).

Tiden mellem de to verdenskrige var på mange måder en gylden tid for foreningerne og de frivillige organisationer. De voksede i antal, og de fik mange medlemmer. Samtidig blev der lagt op til et stadigt tættere samarbejde med det offentlige, men på nogle områder overtog staten opgaver, som foreningerne tidligere tog sig af. Socialreformen i 1933 blev et vendepunkt i måden at tænke samarbejde på. Efter 2. Verdenskrig overtog staten ansvaret for flere og flere af de sociale og sundhedsmæssige opgaver – ofte efter politisk pres fra de frivillige interesseorganisationer, som havde overtaget velfærdsstatens måde at tænke solidarisk opgaveløsning på. I løbet af 1950'erne slog universalismen - tankegangen om lige, lovbestemte ydelser til alle – igennem, og de frivillige organisationer (især på det sociale område) blev i stigende grad fraskrevet betydning som opgaveløsere og fungerede primært som interesseorganisationer og 'nytænkere'. På kultur- og idrætsområdet var perioden præget af voksende offentlig støtte og mere offentlig regulering i form af lovgivning på området (Tipsloven i 1948 og Fritidsloven i 1968). Den offentlige støtte til fritids- og kulturaktiviteter kan ses som kulminationen på forestillingen om den stærke og styrende universelle velfærdsstat, hvor der blevet givet næsten gratis adgang til en række fritids- og kulturaktiviteter, som enten foreninger eller det offentlige udbød, samt gratis adgang til fritids- og idrætsfaciliteter. Det var dog fortsat de frivillige initiativer, som prægede feltet, og der var en betydelig modstand fra frivillige organisationer mod en stærkere offentlig styring samt professionalisering af området.

Efter 1980 voksede antallet af foreninger og frivillige organisationer, selvejende institutioner og almennyttige fonde voldsomt. Samtidig øgedes den politiske interesse for den frivillige sektor, bl.a. pga. en begyndende tvivl om velfærdsstaten evne og legitimitet til at klare alle kollektive opgaver. Den frivillige sektor fik stigende ideologisk legitimitet og dermed fulgte øget offentlig støtte - men også stadig mere offentlig styring og kontrol. Fra begyndelsen af 1980'erne etableredes forskellige samarbejdsfora og forsøgs- og udviklingsprogrammer, som støttede samarbejdet mellem den offentlige og den frivillige sektor, og som i slutningen af 1990'erne resulterede i bl.a. lovgivning på det sociale område (Den sociale servicelov i 1998), hvor kommunerne blev pålagt at samarbejde med frivillige foreninger og organisationer. De seneste to årtier er denne tendens forstærket med en voksende interesse fra politisk og offentlig sektors side i at involvere og integrere foreninger og frivillige

organisationer i løsningen af kommunale opgaver (Ibsen og Levinsen, 2019; Ibsen, 2020). Samtidig har den frivillige sektor undergået væsentlige forandringer. Bl.a. er foreninger og frivillige organisationer i mindre grad end tidligere en del af sociale og folkelige bevægelser, og der er sket en stærk professionalisering af især de større landsorganisationer (Selle et al., 2018).

2. Hvor udbredt er foreningslivet i Danmark i dag?

Foreningslivets udbredelse i Danmark kan både opgøres efter antal medlemskaber og efter antal foreninger. I nedenstående ser vi først på andelen, som er medlem af en forening, og dernæst på antallet af foreninger.

2.1. Medlemskab af foreninger

Mens der de seneste tyve år er gennemført en række undersøgelser af borgernes deltagelse i frivilligt arbejde, er der meget få undersøgelser af medlemskabet af foreninger og frivillige organisationer. Landsdækkende undersøgelser fra sidst i 1990'erne og tyve år frem viser samstemmende, at mere end 90 procent af befolkningen var medlem af mindst en forening eller organisation (Ministeriet for Flygtninge, indvandrere og integration, 2011; Selle et al. 2018; Henriksen og Levinsen, 2019). De tilbagevendende undersøgelser af danskernes værdier, der inkluderer spørgsmål om foreningsmedlemskab, viser en stigning i andelen af den voksne befolkning, der er medlem af mindst én forening, fra 81 procent i 1990 til 91 procent i 2017 (Henriksen og Levinsen, 2019: 200). Tallet for 2017 omfatter dog også religiøse eller kirkelige organisationer, som 57 procent angav at være medlem af, hvilket for langt de flestes vedkommende må tilskrives deres medlemskab af Folkekirken. Siden 1990 er de væsentligste ændringer i tilslutningen til forskellige foreningskategorier, at der har været et fald i andelen af borgerne, der er medlem af en fagforening, og en stigning i andelen, som er medlem af en idræts- eller fritidsforening.

Værdiundersøgelsen (Henriksen og Levinsen, 2019) og en undersøgelse i Vordingborg Kommune (Pedersen et al., 2019: 89) viser, at hvis vi ser bort fra medlemskab af Folkekirken, så er det største foreningsområde 'fagforeninger og faglige foreninger', som mere end halvdelen er medlem af. Næststørste foreningsområde er 'idræts- og fritidsforeninger', som mere end hver tredje er medlem af. Det tredjestørste foreningsområde er 'bolig- og

lokalforeninger', fx en grundejerforening, en ejerforening, en lejerforening, en borgerforening eller en antenneforening, som også hver tredje borger er medlem af. De mere politiske og værdiorienterede foreninger har i sammenligning med de største foreningsområder en noget mindre tilslutning.

Undersøgelserne viser også, at borgere med en erhvervsuddannelse i højere grad er medlem af en forening end borgere, der ikke har en erhvervsuddannelse (både dem som endnu går i skole, og dem som har forladt skolen, men ikke har fået en erhvervsuddannelse). Men der er ikke større sandsynlighed for at være medlem af en forening, desto længere erhvervsuddannelse man har. Det gælder dog for flere foreningstyper, at borgere med en længerevarende eller mellemlang uddannelse i højere grad er medlem af en forening på det pågældende foreningsområde, end borgere med en kortere uddannelse eller uden en erhvervsuddannelse er.

De unge er i lidt mindre grad medlem af en forening, end de midaldrende og ældre er, men fra 30 årsalderen er andelen, der har et medlemskab af en forening, forholdsvis konstant. Der er imidlertid en stærk sammenhæng mellem alder og medlemskab af en række foreningstyper.

Endelig er borgere, der er født i Danmark eller et andet nordisk land, i højere grad medlem af en forening end personer, der er født i et andet land i Europa, og især personer der er født i et land udenfor Europa. Det samme gælder inden for de fleste foreningstyper med religiøse foreninger som den eneste undtagelse.

2.2. Antal foreninger og fordeling på samfundsområder

En anden måde at beskrive foreningslivets udbredelse er at opgøre, hvor mange foreninger der findes, og hvordan de er fordelt på samfundsområder. Undersøgelser foretaget på Fyn, Langeland og Ærø i 2004 og 2010 viste, at antallet af foreninger i denne landsdel voksede fra 5764 foreninger i 2004 til 5886 foreninger i 2010 (Ibsen, Thøgersen og Levinsen, 2013). Dvs. en meget beskeden vækst. Hvis antallet af foreninger i landsdelen er repræsentativt for hele landet, var der i 2010 ca. 65.000 foreninger. Det er muligt, at tallet er lidt lavere, da det relative antal foreninger i Storkøbenhavn sandsynligvis er lidt lavere, end det er i resten af landet. Samme undersøgelse viser, at det største foreningsområde – målt på antallet af foreninger - er idrætten, som omfatter hver fjerde forening. Dertil kommer andre fritids- og kulturforeninger, som tilsammen udgør lidt over en fjerdedel af alle foreninger. Idræts-, fritids- og kulturforeninger udgør således mere end halvdelen af alle foreningerne i Danmark. Foreninger på velfærdsområderne (sociale indsatser, sundhed og forebyggelse samt

uddannelse) udgjorde i 2010 14 procent, og lokal- og boligforeningerne udgjorde næsten en tilsvarende andel.

Foreninger for særlige interesser (i relation til arbejde, politisk, religiøst mv.) udgjorde i 2010 knap hver femte forening.

3. Foreningslivets udvikling i nyere tid

Siden årtusindeskiftet er der gennemført flere foreningsundersøgelser, som giver mulighed for at analysere foreningslivets udvikling i nyere tid (Ibsen, 2006; Ibsen et al., 2013; Levinsen og Ibsen, 2017). Den mest iøjnefaldende ændring i foreningslivet fra 2004 til 2010 var en betydelig ændring i sammensætningen af foreningerne, mens der ikke kunne måles en væsentlig ændring i det samlede antal af foreninger. Først og fremmest var der et betydeligt fald i antallet af foreninger vedrørende politik, arbejde, internationale forhold samt natur og miljø. Det kan først og fremmest forklares som en følge af kommunalreformen, fordi denne type af foreninger er tæt koblet til den kommunale politiske struktur, og at disse foreninger i mange tilfælde har tilpasset sig de nye politisk definerede grænser. For mange af de politiske foreninger samt natur- og miljøforeningerne er reduktionen sket ved, at eksisterende foreninger fra de tidligere mindre kommuner nedlagde sig selv og genoprettedes i nye og større fusionerede foreninger. Modsat var der en betydelig tilvækst i antallet af foreninger for 'social hjælp og støtte' samt foreninger for 'lokalsamfund og bolig'. Det sidste kan muligvis være en reaktion på dannelsen af større kommuner samt kommunalpolitiske ønsker om at have lokalforeninger (lokalråd ol.), kommunen kan samarbejde med. Der var også en vækst blandt foreninger, hvor man er medlem for at dyrke en idræts- eller motionsaktivitet eller anden fritids- eller kulturaktivitet.

Den anden større ændring i foreningslivet er et markant fald i andelen af foreninger, som svarer, at de bygger på særlige værdier eller ideologier, og at der især er sket et fald i tilslutningen til politiske værdier. I foreningsundersøgelsen på Fyn, Langeland og Ærø i 2004 angav 66 procent af foreningerne mindst én værdi eller ideologi, som foreningen bygger på. I den tilsvarende undersøgelse i 2010 var denne andel faldet til 58 procent. I en nyere undersøgelse af foreningslivet i udvalgte kommuner fra 2016 var andelen yderligere faldet til 49 procent. Dertil kommer at de værdier, som især får tilslutning, er forholdsvis upolitiske og almenyldige værdier som 'lokalt fællesskab', 'humanitære værdier' og 'folkelig oplysning'. På den ene side bekræfter dette en langvarig ændring af foreningslivet fra at være forbundet med større samfundsmæssige, kulturelle, sociale eller folkelige bevægelser

(se afsnit ovenfor om foreningslivets historiske udvikling) til i stigende grad at være selvforvaltende fællesskaber om afgrænsede interesser og aktiviteter. På den anden side kunne man måske have forventet, at den såkaldte kultur- og værdikamp de seneste to årtier havde sat sit præg på foreningslivet. Men det synes ikke at være tilfældet. I de to nævnte foreningsundersøgelser i 2004 og 2010 blev foreningerne også spurgt om, i hvilken grad de opfattede sig som værende i opposition til dominerende holdninger i samfundet eller i overensstemmelse dermed. I 2004 tilsluttede 4 procent af foreningerne sig entydigt standpunktet, at 'foreningen er i opposition til dominerende holdninger i samfundet', mens hele 59 procent entydigt tilsluttede sig standpunktet, at 'foreningen er i overensstemmelse med gængse holdninger i samfundet'. I 2010 var tilslutningen til de to standpunkter henholdsvis 4 procent og 52 procent.

Den tredje større ændring af foreningslivet er, at det i højere grad end tidligere er for de ældre. Det kommer til udtryk på flere måder. For det første er der sket en væsentlig stigning i andelen af foreningerne, som beskæftiger sig med ældre. I 2004 svarede 46 procent af foreningerne, at ældre var en af foreningens målgrupper (Ibsen, Thøgersen og Levinsen, 2013). I den seneste foreningsundersøgelse fra 2018, som dog omfattede andre kommuner end undersøgelserne i 2004 og 2010, var denne andel øget til 58 procent (Ibsen og Levinsen, 2019). For det andet udgør de ældre en voksende andel af medlemmerne i foreningsområder, som tidligere primært var for unge. Det gælder især idræt, hvor andelen af ældre over 60 år, som er medlem af en idrætsforening, i dag er på samme niveau, som andelen af de unge mellem 20 og 29 år (Pilgaard og Rask, 2016; Ibsen et al., 2021; Rask et al., 2022). Efter alt at dømme befolkes foreningslivet i stigende grad af en meget engageret og ressourcestærk generation af ældre borgere (Torpe, 2011). For det tredje udgør de ældre også en voksende andel af de frivillige. Mens andelen af unge, som udfører et frivilligt arbejde, er stabilt eller svagt faldende, er andelen af de ældre, som arbejder frivilligt, klart stigende (Fridberg og Henriksen, 2014: 48; Espersen et al., 2021).

Den fjerde markante udvikling er, at foreningernes ressourcer synes at være øget de seneste to årtier. For det første er de samlede indtægter i foreningerne i gennemsnit vokset signifikant og mere end prisudviklingen. Samtidig er der ikke sket ændringer i foreningernes vurdering af, hvor svært det er at skaffe de nødvendige indtægter til foreningens aktiviteter. Den finansielle krise sidst i 2010'erne og pressede kommunale budgetter synes altså ikke at have påvirket foreningernes økonomi nævneværdigt. Desuden er foreningernes opbakning til idealet om, at foreningerne først og fremmest skal drives af frivillige, ikke ændret de seneste 15 år; andelen af foreningerne, der udelukkende fungerer ved frivilligt arbejde, er heller ikke ændret; og der er flere foreninger, som

svarer, at de inden for de seneste fem år har fået flere frivillige, end antallet der har færre frivillige (Ibsen, Thøgersen og Levinsen, 2013; Levinsen og Ibsen, 2017; Ibsen og Levinsen, 2019).

Den femte markante udvikling er et begyndende skifte i foreningernes forankring i lokalsamfundet. Tidligere foreningsstudier tydede på, at foreningens tilknytning til et lokalsamfund var svækket. Undersøgelsen af foreningslivet i 2010 på Fyn, Langeland og Ærø viste, at der var forholdsvis færre foreninger i 2010 end i 2004, som orienterede sig mod et geografisk afgrænset område (fx et boligkvarter eller en landsby). Men samtidig viste samme undersøgelse, at der var sket en stigning i antallet af bolig- og lokalforeninger. Måske er dette tvetydige resultat af undersøgelsen et udtryk for, at kommunalreformen har haft en dobbelt effekt på foreningslivets forhold til lokalsamfund. På den ene side er der dannet nye foreninger med det klare mål at styrke lokalsamfundet som en reaktion på den kommunale centralisering. På den anden side har mange foreninger gjort lige det modsatte og så at sige fulgt med den større geografiske orientering og mindre lokalbundethed, som de større kommuner er udtryk for. Den seneste undersøgelse af foreningslivet fra 2018 viser, at andelen af foreninger, som svarer, at en af deres målgrupper er 'personer og husstande fra et bestemt bolig- eller lokalområde' er vokset fra ca. 10 procent i både 2004 og 2010 til 17 procent i 2018. I den seneste undersøgelse fra 2018 svarer godt en tredjedel af foreningerne, at det har meget stor eller stor betydning for foreningen, at 'kunne bidrage til lokalsamfundets udvikling'. Måske knyttes dele af foreningslivet i disse år stærkere til det lokalsamfund, de hører til i, og især i de mindste og mindst urbaniserede lokalsamfund (Ibsen og Iversen, 2024).

Den sidste markante ændring i foreningslivet finder vi i foreningernes samarbejde med kommunale institutioner, som i meget højere grad end tidligere er blevet et politisk ideal for foreningslivets samfundsmæssige rolle, hvilket er et grundlæggende skifte i forhold til idealet om 'demokratisk selvstyre', som bl.a. Folkeoplysningsloven bygger på (Ibsen og Levinsen, 2019). De førnævnte foreningsundersøgelser fra 2004 og 2010 viste en tydelig stigning i andelen af foreninger, som på undersøgelsestidspunktet havde en driftsaftale eller anden skriftlig aftale om et samarbejde med en kommune (Ibsen, Thøgersen og Levinsen 2013: 75), og siden da synes denne andel at være vokset, selvom senere undersøgelser ikke har spurgt på samme måde (Ibsen og Levinsen, 2018).

4. Foreningernes demokratiske rolle

Foreningerne er tæt forbundet med det moderne demokrati. Da demokratiet blev indført som styreform i Danmark, blev dannelsen af en forening en realisering af de samme demokratiske idealer og principper. Det er da også en udbredt opfattelse, at foreningerne er et vigtigt fundament – ja måske ligefrem en forudsætning – for demokratiet. Som tidligere nævnt er det formelle mål i Folkeoplysningsloven, der rammesætter den offentlige støtte til idræts-, fritids- og kulturaktiviteter i foreninger, at fremme demokratisk dannelse. Forestillingen om foreningernes betydning for demokratiet bygger på den antagelse, at 'det lille demokrati' i en forening på mange måder fungerer på samme måde som 'det store demokrati' i samfundet. Dette ideal for foreningslivet er stadig en næsten uanfægtet diskurs blandt såvel politikere som i foreningslivet, uanset at vores viden om denne mulige sammenhæng er begrænset. I det følgende belyses foreningernes mulige demokratiske betydning ud fra fire antagelser derom.

For det første anses foreningslivet som en central side af et pluralistisk og liberalt demokrati, hvor borgere samles om interesser og værdier, som de i fællesskab søger at fremme (uddyb i 4.1.).

For det andet en opfattelse af, at foreningernes demokratiske værdi er den demokratiske organisering af kollektive interesser som udtryk for et deltagelsesdemokratiske ideal, hvor medlemmerne engagerer sig i foreningens fælles anliggender, påtager sig frivilligt arbejde, stiller op til bestyrelse og udvalg mv. (uddyb i 4.2)

For det tredje en opfattelse af, at foreningslivets demokratiske værdi hænger sammen med foreningernes betydning for det repræsentative demokrati, dvs. hvordan et engagement i en forening fører til et engagement i samfundsspørgsmål og deltagelse i valg (uddyb i 4.3).

For det fjerde en opfattelse af, at foreningerne er et forbindelsesled mellem borgerne og politikerne og offentlige myndigheder ved at repræsentere medlemmernes interesser (uddyb i 4.4).

4.1. Foreningernes betydning for et pluralistisk og liberalt demokrati

Et frit foreningsliv, hvor borgerne kan slutte sig sammen om og arbejde for fælles mål og interesser, anses som en vigtig forudsætning for et pluralistisk og liberalt demokrati som det danske. Derfor er foreningsfriheden også sikret i Grundloven (Ibsen, 2024). Men hvilken rolle har foreningerne i det moderne samfund?

Foreningslivet og den frivillige sektor rummer en stor mangfoldighed af meget forskellige foreninger og organisationer på vidt forskellige samfundsområder. Der er foreninger, som samler medlemmer om en bestemt fritidsinteresse. Andre foreninger engagerer medlemmerne om en sag, tro eller ideologi. Andre foreninger igen arbejder for medlemmernes interesser – fx bolig, økonomi og job. Inspireret af en typologi, som de norske forskere Wollebæk og Selle (2002) har udviklet, kan man skelne mellem fire perspektiver eller forestillinger om foreningers og frivillige organisationers samfundsmæssige rolle og betydning (figur 1)

Figur 1. Fire foreningstyper bestemt af to dimensioner

	Medlemsorienteret	Samfundsorienteret
Konfliktorienteret	INTERESSER (1) (Interesseorganisation)	SAG / IDÉ (2) (Folkebevægelse)
Konsensusorienteret	AKTIVITET (3) (Social kapital)	(LOKAL)SAMFUND (4) (Kommunitarisme)

Typologien kombinerer to dimensioner ved foreninger og organisationer. I den horisontale dimension skelnes der mellem, om foreningerne primært er *medlemsorienterede*, dvs. arbejder for deres egne medlemmer, eller om de primært er *samfundsorienterede*, dvs. arbejder for bredere grupper eller samfundet som helhed. I den vertikale dimension er der fokus på foreningernes samfundsmæssige rolle. På den ene side kan foreningerne være *konfliktorienterede* i den forstand, at de engagerer sig i en kamp med andre foreninger og aktører om samfundsmæssige interesser og ideologier. I dette perspektiv er konflikt og modsætninger en indbygget del af forståelsen og foreningernes identitet. På den anden side kan foreningerne være *konsensusorienterede* i den forstand, at de er sociale rum for integration, dvs. dannelsen af sociale bånd med andre mennesker og tilknytning til samfundet. I dette perspektiv sigtes der i højere grad på konsensus, og derfor søger man at undgå konflikter og skarpt optrukne interesser (Wollebæk og Selle, 2002: 43; Gundelach og Torpe, 1997).

Af disse to dimensioner kan fire teorier eller perspektiver for foreninger og frivillige organisationers samfundsmæssige og demokratiske betydning indkredses. De fire perspektiver, som uddybes nedenfor, illustrerer samlet set bredden i foreningernes rolle i det liberale demokrati. Samtidig er der et vist overlap med nogle af foreningernes øvrige demokratiske potentialer, da f.eks. den deltagelsesdemokratiske og den interessevaretagende rolle tillægges forskellig betydning inden for hver af de fire perspektiver.

(1) Civilsamfundet som 'interessekamp'

Foreninger og organisationer, der både er medlemsorienterede og konfliktorienterede, kan karakteriseres som 'interesseorganisationer', der primært arbejder for medlemmernes interesser inden for et afgrænset område, bl.a. ved at søge indflydelse på politiske beslutninger og indgå aftaler på medlemmernes vegne. Ofte forbindes interesseorganisationer med de store brancheorganisationer, arbejdsgiverforeninger og fagforeninger, men de omfatter et meget bredere spektrum af foreninger og organisationer, fx sygdomsbekæmpende organisationer, der arbejder for bestemte patientgruppers interesser, grundejerforeninger, som varetager boligejernes interesser i et lokalt område, og musikorganisationer, der arbejder for bedre vilkår for amatørmusikere. I dette perspektiv stræber foreningen ikke efter at påvirke og ændre (eller bevare) samfundets grundlæggende værdier og strukturer, men snarere at varetage medlemmernes interesser inden for de givne samfundsmæssige rammer.

En analyse af foreningslivet på Fyn, Langeland og Ærø, der blev gennemført i 2004 (Ibsen, 2006), viser, at foreningslivet i begrænset grad agerer som 'interesseorganisation', der forsøger at få indflydelse og påvirke politiske beslutninger. Kun hver fjerde forening har engageret sig i offentlige og politiske spørgsmål (uddybes senere). 'Interesseorganisationen' finder vi først og fremmest blandt branche-, professions- og fagforeningerne og – i noget mindre grad – blandt politiske foreninger, bolig- og lokalforeninger og sygdomsbekæmpende foreninger.

(2) Civilsamfundet som værdikamp

Foreninger og organisationer, der både er samfundsorienterede og konfliktorienterede, kan bedst beskrives ved hjælp af begreberne 'folkebevægelse' eller 'social bevægelse'. I dette perspektiv er det den pluralistiske kamp om værdierne og 'det gode samfund', som er i fokus. Fokus er således ikke en snæver kamp for egne medlemmers interesser (som 'interesseorganisationen'), men en bestræbelse på at udfordre det bestående og fremme et bedre samfund (Wollebæk og Selle, 2002: 53). Gundelach definerer en social bevægelse som en kollektiv, organiseret handling, der har deltagernes aktivitet som den væsentligste ressource, og som er dannet med henblik på at ændre samfundet (Gundelach, 1988: 24). Det karakteristiske ved en social eller folkelig bevægelse er, a) at den bygger på værdier, holdninger eller ideologier af åndelig, politisk eller samfundsmæssig karakter, b) at foreninger og organisationer ønsker at påvirke og ændre samfundet, c) at foreningerne er knyttet sammen i en fælles organisering – typisk i form af en landsorganisation, og d) foreningerne engagerer sig i offentlige og politiske spørgsmål.

Danske foreningsundersøgelser fra 2004, 2010 og 2016 (Ibsen, 2006; Ibsen, Thøgersen og Levinsen, 2013; Levinsen og Ibsen, 2017) viser, at andelen af foreningerne, som angiver, at foreningen bygger på værdier eller ideologier af åndelig, politisk eller samfundsmæssig karakter, er stærkt faldende. I løbet af godt 10 år er andelen faldet fra to tredjedele til halvdelen af foreningerne, og de værdier foreningerne først og fremmest tilslutter sig er værdier, der i lille grad er uenighed om i samfundet. De fleste foreninger tager heller ikke sigte på at udbrede deres værdier og holdninger til andre, og de færrest opfatter sig som værende i opposition til dominerende holdninger og værdier i samfundet.

(3) Civilsamfundet som social integration

Foreninger og organisationer, som både er samfundsorienterede og konsensusorienterede, kan i idealtypisk forstand beskrives som 'kommunitaristiske'. Grundlaget for kommunitarismen er en kritik af det moderne samfunds påståede individualisering og statslige velfærds politik og en vision om et samfund med større fællesskab og social ansvarlighed (Wolfe, 1989; Etzioni, 1995). I dette perspektiv er fokus også rettet mod foreningernes samfundsmæssige rolle, men ikke som en kamp mellem forskellige bevægelers utopiske stræben mod 'det gode samfund', men i form af et lokalt opgave- og problemorienteret fællesskab med stærke mellemmenneskelige bånd og lokalt tilhørsforhold og ansvarsfølelse (Wollebæk og Selle, 2002). Det værdifulde ved foreningerne er – ud fra dette perspektiv - det lokale initiativ og det lokale ansvar for problemer og interesser: ved at fremme netværk mellem lokale borgere, skabe lokal identitet, bidrage til at løse lokale problemer og ved generelt at interessere sig for lokalsamfundets ve og vel.

De nævnte foreningsundersøgelser fra Fyn, Langeland og Ærø viser imidlertid, at for to ud af tre foreninger er det geografiske område for foreningen – hvor aktiviteterne foregår og medlemmerne rekrutteres fra – større end et lokalsamfund i traditionel forstand (gammelt sogn, boligkvarter, skoledistrikt o.l.), og det er kun hver femte forening, som betragter sig som en egentlig lokalforening. Det gælder først og fremmest bolig- og borgerforeninger. For de fleste foreninger er det i højere grad aktiviteterne og de specifikke interesser, som foreningen beskæftiger sig med, end et konkret lokalsamfund, som foreningerne er optaget af. Samtidig er det en meget lille del af foreningerne, som synes, at det er foreningens opgave at løse sociale problemer.

Senere studier har dog vist, at en stor del af foreningerne faktisk indgår i et samarbejde med lokale kommunale institutioner (skole, daginstitution, ældrecenter ol.) og kommunale forvaltninger. Godt fire ud af ti foreninger har et

samarbejde med en kommunal institution, som typisk hører til i samme lokalsamfund. Undersøgelsen viser desuden, at der er en stærk sammenhæng mellem foreningernes lokalsamfundsorientering og samarbejde med kommunale institutioner. Jo mere en forening opfatter sig selv som lokal og interesserer sig for lokalsamfundet i bredere forstand end det, foreningen primært beskæftiger sig med, jo større er sandsynligheden for, at den har et samarbejde med en lokal institution. Foreningerne samarbejder primært, fordi de ønsker at styrke lokalsamfundet, mens de i lille grad gør det for generelt at styrke velfærden i kommunen. Principielt synes det store flertal af foreninger ikke, at det er deres opgave at være et frivilligt hjul på de kommunale opgaver (Levinsen og Ibsen, 2020). Et studie af foreninger i landkommuner viser desuden, at foreninger i de mindste - og mindst urbaniserede - lokalsamfund involverer sig mere i lokalsamfundet, end foreninger i de større lokalsamfund og byer gør (Ibsen og Iversen, 2024).

(4) Civilsamfundet som social mødeplads

Foreninger og organisationer, der primært er medlemsorienterede og konsensusorienterede, har i nyere tid fået større legitimitet på grund af den teoretiske og politiske interesse for begrebet social kapital. I dette perspektiv skal vi finde foreningernes værdi og betydning i det interne foreningsliv: i de aktiviteter, foreningen beskæftiger sig med, og den måde, den fungerer på. Foreningernes værdi ligger i den socialisering, som deltagelsen i foreningen bevirker i form af demokratisk læring, tillid, normer for samarbejde og fællesskab mv.

Putnam definerer social kapital som "egenskaber ved det samfundsmæssige liv – som tillid, normer og netværk – der fremmer samarbejdet mellem deltagerne og dermed forbedrer samfundets effektivitet" (Putnam, 1993: 167. Egen oversættelse). Ifølge Putnam har foreninger nogle karakteristika, som i særlig grad fremmer dannelsen af social kapital. For det første er de præget af horisontale, ligeværdige sociale relationer, som udvikler tillid mellem mennesker og fremmer kollektiv handlen. Foreningslivets vigtigste betydning er derfor, at det er en arena for aktivitet og en social mødeplads, hvor man kan lære gennem erfaring og opleve at andre er til at stole på, og at man får sociale netværk, kompetencer samt interesse for samfundsspørgsmål (Wollebæk og Selle, 2002). For det andet skaber de ofte forbindelser til omverdenen i form af kontakter til og samarbejde med andre foreninger, kommunale institutioner, virksomheder mv.

Undersøgelserne af foreningerne på Fyn, Langeland og Ærø i henholdsvis 2004 og 2010 (Ibsen, 2006; Ibsen, Thøgersen og Levinsen, 2013) viser, at godt halvdelen af foreningerne er kultur-, idræts- eller fritidsforeninger, hvor grupper af medlemmer typisk mødes en gang om ugen om en aktivitet uden anden hensigt end lysten til at

dyrke den pågældende aktivitet og være sammen med andre medlemmer. Men dette aktivitetsbaserede fællesskab findes også i mange af de andre foreninger, så to ud af tre foreninger helt eller delvist har en eller flere fritids- og kulturaktiviteter på programmet. Til sammenligning dermed udgør foreninger med politiske, religiøse, sociale og sundhedsfremmende formål en lille del af den samlede foreningsmasse. Det kendetegner desuden de aktivitetsbaserede foreninger, at involveringen i foreningen typisk er større end i de mere politiske, velfærdsorienterede og arbejds- og boligorienterede foreninger. Forholdsvis flere deltager i generalforsamlingen og til fester, og en større andel af medlemmerne påtager sig frivilligt arbejde. En undtagelse derfra er dog de religiøse foreninger, hvor vi finder den største foreningsinvolvering. Endelig gælder det for majoriteten af foreninger (to ud af tre), at de har et samarbejde med andre foreninger, institutioner, virksomheder mv. En stor del af foreningslivet lever således op til de netværks og tillidsskabende kriterier for social kapital, som Putnam har opstillet.

4.2. Foreningernes betydning for 'deltagelses-demokratiet'

Det repræsentative demokrati udgør ét demokratisk ideal. Et andet ideal er 'deltagelsesdemokrati', hvor borgere kollektivt er ansvarlige for arbejdet for fælles interesser og mål (Pateman, 1970, 2012; Barber, 1984; Hirst, 1994; Etzioni, 1995; Streeck, 1995; Cohen og Rogers, 1995; Fung og Wright, 2001; Kaspersen og Ottesen, 2007; Ibsen et al., 2019). Foreninger er de helt dominerende deltagelsesdemokratiske fora i Danmark. Et velfungerende deltagelsesdemokrati forudsætter, at medlemmerne har gode muligheder for at påvirke beslutninger og handlinger og også bruger disse muligheder.

Medlemsdemokratiet i foreninger er primært undersøgt i idræts- og fritidsforeninger. Flere undersøgelser af medlemmers deltagelse i idrætsforeningers demokrati viser, at en forholdsvis lille del af medlemmerne deltager i foreningsdemokratiet. I en europæisk undersøgelse – omfattende 10 lande – svarede 22 procent af medlemmerne fra et udvalg af forskellige typer af idrætsforeninger i Danmark, at de deltog på den seneste generalforsamling i foreningen; 21 procent at de mindst en gang om måneden gav udtryk for deres mening overfor foreningens ledere; og 15 procent havde inden for den seneste måned forsøgt at påvirke beslutninger vedrørende foreningen. På alle tre mål for deltagelse i medlemsdemokratiet lå Danmark sidst eller næstsidst blandt de 10 lande, som deltog i undersøgelsen (van der Roest, van der Werff og Elmose-Østerlund, 2017: 30-33; Ibsen et al., 2019). Tallene for

Danmark er i overensstemmelse med resultaterne fra en tidligere undersøgelse af medlemmer af idrætsforeninger (Østerlund, 2014).

En undersøgelse af unges deltagelse foreningsdemokratiet i foreninger for børn og unge viser også, at forholdsvis få unge i både håndboldklubber og fitnessforeninger deltager i de respektive foreningers demokrati i sammenligning med andre typer af børne- og ungeforeninger. Især i den politiske ungdomsorganisation og børne- og ungdomskorpset, som indgik i undersøgelsen, er der en høj deltagelse i såvel det formelle som det uformelle foreningsdemokrati (Ibsen og Levinsen, 2016). Hvad kan forklare de store forskelle i medlemmers deltagelse i foreningsdemokratiet? Det følgende er forskellige bud på en forklaring.

a) Demokratiske værdier i landet

I den europæiske idrætsforeningsundersøgelse forventede forskerne, at de ville finde, at medlemmerne var mere aktive i foreningsdemokratiet i lande med en stærk og langvarig demokratisk tradition og kultur end i lande med en svagere demokratisk tradition og kultur. Den statistiske analyse kunne imidlertid ikke konkludere, at landets karakteristika har en særlig indflydelse på deltagelsen i foreningsdemokratiet i idrætsforeningerne, hvilket primært skyldes, at det i højere grad er særlige karakteristika ved foreningerne, som har betydning for, hvor meget medlemmerne engagerer sig i medlemsdemokratiet – og mellem landene er der væsentlige forskelle på disse foreningskarakteristika (bl.a. foreningernes størrelse) (Ibsen et al., 2019).

b) Foreningens størrelse, struktur og ledelse

Den statistiske analyse i den europæiske idrætsforeningsundersøgelse viser, at idrætsforeningens størrelse har stor betydning for, hvor meget medlemmerne engagerer sig i foreningsdemokratiet. Jo større foreningen er, jo lavere er andelen af medlemmerne, som deltager i generalforsamlingen eller på anden vis forsøger at få indflydelse på beslutninger i foreningen. Det er imidlertid overraskende, at det ikke har betydning for medlemmernes deltagelse i foreningsdemokratiet, hvordan foreningen er organiseret (fx i en enstregen- eller flerstregen forening), og i hvilken grad foreningen uddelegerer opgaver til udvalg og grupper i foreningen.

c) Hvem medlemmerne er

Den europæiske undersøgelse viser også, at medlemssammensætningen har væsentlig betydning for, hvor meget medlemmerne deltager i foreningsdemokratiet. Mænd deltager i højere grad i foreningsdemokratiet, end kvinder

gør; deltagelsen vokser i takt med medlemmernes alder; og jo højere uddannelse medlemmerne har, jo større er sandsynligheden for, at de engagerer sig i foreningsdemokratiet.

d) Medlemmerne forhold til og deltagelse i foreningen

Endelig viser den europæiske idrætsforeningsundersøgelse, at det har stor indflydelse på medlemmernes deltagelse i foreningsdemokratiet, hvordan de er engageret i foreningen. Medlemmer, som udfører frivilligt arbejde i foreningen (især det formelle og vedvarende frivillige arbejde), medlemmer som deltager i foreningens sociale aktiviteter, samt medlemmer der tillægger medlemskabet stor betydning, er mere engagerede i foreningsdemokratiet, end andre medlemmer er. Derimod har varigheden af medlemskabet, og hvor ofte medlemmet dyrker idræt i foreningen, forholdsvis lille betydning for deltagelsen i foreningsdemokratiet.

e) Foreningskulturen - måden at være forening

Men hverken forskellene i medlemssammensætningen eller varigheden af og intensiteten i medlemskabet kan alene forklare forskellene mellem foreningstyper på, hvor meget de unge engagerer sig i foreningsdemokratiet. Interviews med ledere og unge fra de forskellige foreningstyper i undersøgelsen af 'Unge, foreninger og demokrati' indkredsede en række forhold ved kulturen i foreningerne, som synes at fremme eller begrænse de unges (15 – 30 år) deltagelse i de forskellige sider af foreningsdemokratiet (Ibsen og Levinsen ,2016).

For det første tyder interviewene på, at de unges engagement i foreningsdemokratiet ikke afhænger af foreningens formål, men snarere af den måde aktiviteterne foregår, og den forståelse man har af, hvad et medlem er, og hvad der forventes deraf.

For det andet synes de unges engagement også at afhænge af, hvor åbent eller lukket aktiviteten er defineret. Interviewene tyder på, at det er fremmede for de unges involvering og engagement i foreningen, hvis der er en stor grad af åbenhed, hvor det ikke på forhånd er bestemt eller defineret, hvad der skal foregå i foreningen, hvilke aktiviteter den skal beskæftige sig med, samt hvordan det skal ske.

For det tredje synes det kollektive element i foreningsdeltagelsen at være fremmede for de unges engagement i foreningsdemokratiet. Bl.a. fordi små, relativt selvstyrende grupper engagerer flere til forskel fra større enheder eller grupper. Det kan hænge sammen med, at det er lettere at undslå sig i store grupper end i små, hvor man kender hinanden godt, og hvor der er stærkere gensidighedsforventninger.

For det fjerde viser analysen, at jo mere de unge medlemmer oplever og deltager i det sociale fællesskab i foreningen, jo mere er de også aktive på forskellig vis i foreningslivet – som frivillig, ved at deltage i møder og i deres engagement i bred forstand.

For det femte tyder analysen på, at et stærkt politisk og samfundsmæssigt engagement i en forening eller organisation er fremmede for de unges engagement i foreningen i bred forstand. De mere aktivitetsdefinerede foreninger (håndbold, fitness, rollespil) skiltes ikke med bestemte samfundsmæssige holdninger og værdier. Men også i denne type forening tyder det på, at engagementet hænger sammen med, hvorvidt foreningens ledere er optaget af større mål og værdier end blot at fremme deltagelsen i den pågældende aktivitet.

For det sjette kendetegner det de foreninger, hvor de unges engagement i foreningsdemokratiet er størst, at den reelle beslutningsstruktur er meget decentral, som igen hænger sammen med, at aktiviteterne ikke er snævert definerede af fx bestyrelse, udvalg, ledere eller instruktører.

For det syvende har 'oplæring' i foreningsdemokratiet en betydning for de unges involvering deri. De unge melder sig ikke ind i en forening for at få indflydelse og engagere sig i foreningsdemokratiet. På tværs af foreningerne er der imidlertid store forskelle på, hvor meget man så at sige 'opdrager' børnene og de unge til tage del i foreningen.

4.3. Foreningerne som 'skoler i demokrati'

Inden for dette ideal for foreningernes betydning for demokratiet antages det, at aktive foreningsmedlemmer tilegner sig demokratiske færdigheder og normer gennem foreningsarbejdet, som de tager med sig i andre sammenhænge, fx at man lærer at lytte til andre samt få interesse og forståelse for andre holdninger og interesser (Dekker, 2014). Desuden antages det, at man i foreningsarbejdet lærer og bliver fortrolig med demokratisk organisationsarbejde såsom mødedeltagelse, planlægning og kommunikation. Endelig antages det, at foreninger kan mobilisere medlemmerne til politisk handling (Dekker, 2014). Disse færdigheder kan gøre det lettere at tage aktiv del i samfundet og give sin stemme til kende. Hvis samfundet består af aktive medborgere, der engagerer sig i kollektive opgaver og beslutninger, og som har tilstrækkeligt gode civile færdigheder til at lade deres stemme blive hørt, kan det bidrage til at skabe og vedligeholde et velfungerende demokrati. Det er denne side af foreningerne, som de fleste undersøgelser af foreningslivets demokratiske værdi har studeret. Adskillige studier har vist en forholdsvis stærk sammenhæng mellem deltagelse i foreninger og politisk interesse, politisk selvtilid

samt viden om samfundet (se for eksempel Verba, Schlozman og Brady, 1995; Warren, 2001; Putnam, 1993, 2000). Andre undersøgelser har dog sat spørgsmålstegn ved disse påståede sammenhænge - eller har nuanceret deres antagelser betydeligt (Freise og Hallmann, 2014).

For det første kan sammenhængen skyldes, at folk, der allerede er politisk involverede, i højere grad er medlem af en forening, end de mindre politisk interesserede er. En belgisk undersøgelse af unges foreningsdeltagelse viser, at begge processer er på spil, men at et langsigtet engagement i flere foreninger har en politisk engagerende effekt (Quintelier, 2013).

For det andet har undersøgelser sat spørgsmålstegn ved påstanden om, at enhver form for medlemskab i både politisk orienterede og ikke-politisk (fritid) orienterede foreninger fører til mere kompetente demokratiske borgere. Selv om undersøgelser (meget naturligt) har fundet en stærk sammenhæng mellem deltagelse i politiske orienterede foreninger og generel politisk deltagelse og aktivisme, er det betvivlet, om deltagelse i ikke-politisk orienterede frivillige foreninger har samme betydning. Fritidsforeninger opfylder dog en række faktorer, der menes at have en positiv indvirkning på politisk interesse og deltagelse, herunder at sociale kontakter normalt er ansigt til ansigt, at de fleste foreninger har en lokal tilknytning, og at de normalt har en relativ horisontal (flad og tværgående) kommunikation og beslutningstagningsstruktur. Men medlemmer af fritidsforeninger er ikke lige så interesserede i politiske spørgsmål, som medlemmer af politiske foreninger er. En hollandsk undersøgelse bekræfter, at deltagelse i religiøst og kulturelt orienterede foreninger har en statistisk signifikant indflydelse på den politiske deltagelse, og at deltagelse i frivilligt arbejde i fritidsforeninger også har en positiv indvirkning på interesse i lokale politiske forhold. Undersøgelsen kunne dog ikke bekræfte, at enhver form for medlemskab af en forening har indflydelse på politisk engagement (Dekker, 2014). En dansk undersøgelse af frivilligt arbejde viser tilsvarende, at frivilligt arbejde har en betydning for den politiske interesse, men kun hvis man deltager i politisk orienteret frivilligt arbejde, mens personer, der deltager i aktivitetsorienteret frivilligt arbejde eller velfærdorienteret frivilligt arbejde, ikke bliver mere politisk interesserede deraf (Qvist, 2015).

På baggrund af ovenstående har den generelle antagelse om foreningslivets betydning for demokratisk engagement ændret sig til spørgsmålet: Hvilke foreningsformer er fremmende for det demokratiske engagement? (Warren 2001; Fung 2003). Har det en betydning for den 'demokratiske effekt', hvad foreningen beskæftiger sig med? Hvilken betydning har det, hvordan foreningen fungerer? Har det en betydning for medlemmernes

deltagelse i foreningsdemokratiet og den socialiserende effekt deraf, hvordan medlemmerne deltager i foreningen? Hvilken betydning har foreningens størrelse og struktur?

En dansk undersøgelse af demokratiet i foreninger for børn og unge, som blev refereret ovenfor, kunne ikke give et entydigt svar på, om foreningstypen har betydning for, hvor politisk aktive unge medlemmer er (Ibsen og Levinsen, 2016). Når vi ser bort fra den klare – og forventede – sammenhæng mellem medlemskab af en politisk ungdomsorganisation og interesse for politik, så er der kun svage sammenhænge mellem foreningstype og interesse for og deltagelse i politik. Der er dog en svag sammenhæng mellem det at være aktiv i foreningen (deltage i generalforsamling, deltage i møder eller forsøge at ændre på foreningen, hvis man er utilfreds) og politisk interesse. Den politiske interesse synes også at hænge svagt sammen med, hvor længe de unge har været medlem. Men de fundne sammenhænge gælder ikke for alle de mål for politisk interesse og deltagelse, som blev analyseret, og derfor er sammenhængene mellem foreningsdeltagelse og demokratisk engagement usikre.

Interviews med unge nuancerede dette. På den ene side var mange af de unge, som blev interviewet, engagerede i samfundet og interesserede sig for politik, men de forbandt det i lille grad med deres engagement i foreningen. Undersøgelsen tydede da også på, at foreningerne tiltrækker forskellige typer af unge, som på forhånd er mere eller mindre interesserede i politik og samfundsforhold. Undersøgelsen indikerede imidlertid, at de unges engagement i foreningsdemokratiet har lært de unge noget om demokratisk kultur. Mange af de interviewede unge fortalte, at de havde lært, hvordan man omgås andre, og hvordan man kan diskutere og være uenig uden at blive uvenner.

4. 4. Foreningernes betydning som interessevaretagere

Nyere skandinavisk forskning har peget på, at foreningernes relation til det offentlige er under forandring, fordi der i stigende grad fokuseres på foreningers og frivilliges bidrag til det offentlige 'output' i form af velfærdsservices mv., mens deres 'input' rolle som politiske aktører er vigende. Dvs. en påstand om, at aktører i civilsamfundet, fx foreninger og frivillige, i mindre grad end tidligere bidrager med ideer til og søger indflydelse på den offentlige sektor og det politiske system (Amnå, 2006).

Der er forsket meget i interesseorganisationers rolle, men forskningen har koncentreret sig om landsorganisationerne (Christiansen og Nørgaard, 2003; Binderkrantz og Christiansen, 2024), mens vores viden

om foreningernes politiske rolle lokalt er mindre velbeskrevet. De to ovenfor refererede foreningsundersøgelser fra 2004 og 2010 kaster dog lys over, hvor meget foreningerne benytter forskellige indflydelseskanaler (Ibsen, Thøgersen og Levinsen, 2013). Foreningernes svar viser, at de først og fremmest søger indflydelse i en lokal og kommunal kontekst. Således svarede kun 9 procent af foreningerne i 2010, at de på et tidspunkt havde kontaktet medlemmer af Folketinget og endnu færre, 4 procent, til statsadministrationen (og det er først og fremmest 'interesseforeninger', der gør det, mens næsten ingen idræts-, fritids- og kulturforeninger gør det). Desuden viser begge undersøgelser, at foreningerne i lille grad søger indflydelse gennem regional- og landsorganisationer. Det bekræfter den tese, som den norske civilsamfundsforsker Per Selle har fremsat, at den traditionelle politiske forbindelse mellem de lokale foreninger og landsorganisationer spiller en mindre rolle i dag end tidligere. Ikke overraskende viste analyserne i ovennævnte undersøgelse, at foreningernes involvering i offentlige politiske spørgsmål først og fremmest vedrører forhold, som har betydning for deres egne aktiviteter. Omkring hver tredje forening havde inden for de seneste to år (før spørgeskemaet blev besvaret) involveret sig i offentlige/politiske forhold, som har betydning for foreningens egne aktiviteter. Det var især foreninger, som står for aktiviteter (idrætsforeninger og andre fritids- og kulturforeninger) samt såkaldte velfærdsforeninger (sociale foreninger, ældreforeninger, forebyggelsesforeninger mv.), som søgte indflydelse på forhold, der vedrører foreningens egne forhold. Det er forståeligt i lyset af, at mange af disse foreninger benytter kommunale lokaler og faciliteter og får kommunal støtte.

Knap hver fjerde foreninger (24 pct.) svarede, at de havde involveret sig i spørgsmål, der vedrører det område, som foreningen mere generelt beskæftiger sig med. Det gælder især bolig- og lokalforeninger og velfærdsforeninger. En lidt mindre andel på knap en femtedel oplyste, at de havde involveret sig i generelle politiske emner i løbet af de seneste to år. Det er især bolig- og lokalforeningerne, interesseforeningerne (bl.a. partiforeninger og andre foreninger, der arbejder for bestemte politiske interesser). Endelig involverede knap hver fjerde af foreningerne sig i spørgsmål, som vedrører lokale forhold. Det gælder især bolig- og lokalforeninger.

Der er en relativt stærk positiv sammenhæng mellem involveringen i politiske spørgsmål og de forskellige foreningsområder. Foreninger, der f.eks. involverer sig i generelle politiske spørgsmål, er også mere tilbøjelige til at involvere sig i spørgsmål vedrørende lokalsamfundet. Graden af involvering i offentlige politiske spørgsmål afhænger af foreningens størrelse. Store foreninger med mere end 500 medlemmer har en signifikant højere andel af foreningerne, som involverer sig i offentlige / politiske spørgsmål, end de mindre foreninger har.

5. Opsummering og perspektivering

Foreningslivet fylder meget i det danske samfund. Der skønnes at være mellem 60.000 og 70.000 foreninger, der opstår hele tiden mange nye foreninger, og selvom der også er mange, som ophører, så er der ikke tegn på en tilbagegang i antallet af foreninger. Næsten alle voksne borgere er medlem af en forening eller har tidligere været det. Selvom der er foreningsområder, som har mistet medlemmer, så er det opvejet af en vækst på andre foreningsområder. Det frivillige arbejde i foreningerne engagerer en stabil andel af borgerne, og det er måske det stærkeste udtryk for, at der ikke er tegn på en svækkelse af foreningslivet som helhed.

Når der findes så mange foreninger, og så mange der engagerer sig deri, så skyldes det selvfølgelig, at det giver mening for medlemmerne: I hver enkelt forening kan medlemmerne dyrke deres interesser, engagere sig i en sag og søge et fællesskab med andre medlemmer. Som sådan behøver man ikke at argumentere for foreningernes værdi: Foreningens eksistens og medlemmernes engagement deri er udtryk for deres værdi.

Det varierer selvfølgelig fra foreningsområde til foreningsområde, hvilke opgaver foreningerne står for, og hvilke interesser de varetager. Men på tværs af foreningslivet har forskningen vist en sammenhæng mellem foreningsdeltagelse og a) fællesskab og tilliden mellem mennesker (selvom karakteren af de sociale relationer varierer fra foreningstype til foreningstype), b) oplevet livskvalitet og sundhed (især for dem som udfører frivilligt arbejde), og c) engagement i forskellige sider af demokratiet. De fleste studier har dog ikke kunnet påvise kausalitet, dvs. at det er foreningsdeltagelse, som fremmer disse kvaliteter. Det er således meget sandsynligt, at nogle af sammenhænge skyldes, at borgere med stærke fællesskaber, høj livskvalitet og god sundhedstilstand samt stort engagement i demokratiet er mere tilbøjelige til at engagere sig i foreninger end borgere, der ikke har disse karakteristika.

Men selvom foreningslivet overordnet set trives og spiller en positiv rolle for både borgere og samfundet som helhed, er der en række opmærksomhedspunkter, når det gælder foreningernes demokratiske rolle. Foreningslivet i Danmark er først og fremmest udtryk for et stærkt 'deltagelsesdemokrati'. Dette demokratideal lægger vægt på, at fælles interesser varetages af de mennesker, det vedrører, på en demokratisk måde. Begreber som 'aktivt medborgerskab', 'kommunitarisme' og 'associativt demokrati' er delvist sammenfaldende med dette demokratiideal. Det finder vi først og fremmest i foreninger, men også i frie skoler og andre selvejende

institutioner, og det er delvist tilstræbt i brugerbestyrelser i bl.a. kommunale skoler og daginstitutioner. Ud fra dette demokratiideal bør det tilstræbes, at 'brugere' af organisationer og institutioner har ansvar for de aktiviteter og opgaver, den pågældende organisation står for, og at indflydelsen er reguleret af demokratiske principper og regler. Et velfungerende deltagelsesdemokrati forudsætter imidlertid, at deltagerne eller medlemmerne tager del i det interne demokrati. Og det er langt fra tilfældet alle steder, hvor deltagelsesdemokratiske principper tilstræbes.

Et deltagelsesdemokrati kan selvfølgelig ikke eksistere uden et repræsentativt demokrati. Hvilken betydning har foreningslivet for dette demokratiideal? For det første har foreninger gennem historien medvirket til at forme det samfund, vi har i dag. Som en del af en social bevægelse i en pluralistisk kamp med andre sociale bevægelser om 'det gode samfund'. Efter alt at dømme har foreningerne dog ikke samme samfundsforandrende rolle i dag, som de tidligere havde: De politiske, religiøse og samfundsengagerende foreninger udgør en lille del af foreningerne, og forholdsvis få er medlem af disse foreninger; andelen af foreningerne, som angiver, at foreningen bygger på værdier, holdninger eller ideologier af politisk, åndelig eller samfundsmæssig karakter, er faldet stærkt de seneste to årtier; og forholdsvis få foreninger arbejder for at skabe forandringer i samfundet.

For det andet er foreningernes rolle som 'interessevaretagere' og 'formidlere' af borgernes ønsker og interesser til det politiske system svækket. Foreningerne engagerer sig ganske vist meget i de forhold i kommunen, som har betydning for foreningen og det samfundsområde, foreningen beskæftiger sig med. Men forholdsvis få foreninger søger indflydelse på landspolitikken, og samtidig er forbindelsen til landsorganisationen, som repræsenterer foreningerne på landsplan, på mange samfundsområder svækket. Bl.a. som følge af landsorganisationernes centralisering og professionalisering og relative uafhængighed af medlemsforeningernes kontingenter. Og selvom mange foreninger samarbejder med kommunale institutioner og forvaltninger, har det primært karakter af 'co-implementation', hvor foreningen deltager i gennemførelse af aktiviteter og projekter, som kommunen har taget initiativ til og planlagt, snarere end 'co-initiative', hvor foreningen deltager i udviklingen af en indsats. Det rejser spørgsmålet, om den voksende samskabelse har styrket foreningernes demokratiske rolle i samfundet.

For det tredje er det tvivlsomt, om foreningslivet har betydning for borgernes interesse for og engagement i politik. Forskningen tyder dog på, at der er en sammenhæng mellem medlemskab af bestemte typer af foreninger (især politiske og samfundsorienterede foreninger) og politisk interesse. Desuden tyder studier på, at deltagelse i frivilligt arbejde kan være fremmede for det politiske engagement, men det gælder primært for politisk

orienteret frivilligt arbejde, mens frivilligt arbejde generelt bidrager til at styrke tilliden til andre mennesker og institutioner.

Denne gennemgang af den hidtidige forskning i foreningslivets udbredelse og betydning viser, at vi ved forholdsvis meget om foreningers – og forskellige foreningstypers – udbredelse, udvikling og karakteristika samt om borgernes deltagelse i foreningslivet generelt og i specifikke typer af foreninger (opdelt på sociodemografisk og socioøkonomisk baggrund). Vores viden er imidlertid begrænset, når det gælder foreningernes betydning – såvel på individniveau som samfundsniveau. Der mangler især a) kvantitative undersøgelser på individniveau, som kan belyse, hvilken betydning karakteren af deltagelse i forskellige typer af foreninger har for den enkeltes livskvalitet, fællesskab og engagement i demokratiet, b) kvalitative studier af foreningslivet i forskellige typer af foreninger, der kan belyse, hvilke aktiviteter og processer i foreninger, som har betydning for de nævnte potentielle kvaliteter ved at være foreningsaktiv, c) kvantitative og kvalitative studier af foreningsdemokratiet i forskellige typer af foreninger – såvel 'det interne demokrati' samt foreningens involvering i 'det store demokrati' samt d) studier af foreningers potentielle muligheder for – i samspil med den offentlige og den kommercielle sektor – at varetage en række kollektive opgaver samt bidrage til at løse nogle af de mest presserende velfærdsudfordringer. Dele af dette tager et nyt forskningsprojekt om 'Foreningers udvikling og samfundsmæssige betydning i Danmark' op. Forskningsprojektet er beskrevet kortfattet i nedenstående boks.

Foreningsprojekt om 'Foreningers udvikling og betydning i Danmark'

"Foreningers udvikling og betydning i Danmark" er et forskningsprojekt, der gennemføres i samarbejde mellem Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund (CISC) ved Syddansk Universitet og Videncenter for Folkeoplysning (Vifo). Projektet finansieres af en bevilling på 5.270.905 kroner fra TrygFonden til at analysere det danske foreningslivs udvikling, betydning og samfundsmæssige rolle. Forskningsprojektet gennemføres i perioden 2024-2026.

I Danmark er der en stærk tro på foreningslivets demokratiske betydning, og det er også den primære baggrund for, at kommunerne er forpligtet til at give økonomisk støtte til aftenskoler og foreninger for børn og unge gennem folkeoplysningsloven. De seneste årtier er civilsamfundet – både foreningslivet og frivilligt arbejde – også blevet tillagt stor betydning i forhold til at bidrage til løsningen af forskellige typer af velfærdsopgaver. Endelig tillægges det at deltage i foreningslivet også stor betydning for det enkelte individs demokratiske skoling, livskvalitet og trivsel. På trods af – eller måske på grund af – den store tro på og de mange forventninger til foreningslivets rolle og betydning, er der begrænset forskning om området. Der mangler således grundlæggende og opdateret viden om

- foreningernes udbredelse, udvikling og karakteristika,
- de udfordringer foreningslivet oplever,
- hvordan befolkningen deltager i forskellige typer af foreninger og
- foreningslivets betydning for demokratiet, for velfærdssamfundet og for medlemmernes livskvalitet.

Forskningsprojektet omfatter tre dele:

1) En kortlægning af alle typer foreninger, som hører hjemme på Fyn, Langeland, Ærø og de øvrige øer omkring Fyn, og en spørgeskemaundersøgelse blandt foreningerne. I spørgeskemaundersøgelsen vil der blandt andet være fokus på foreningers værdier, organisering, omfang af frivilligt og lønnet arbejde og foreningers samarbejde med kommunale institutioner. Lignende undersøgelser blev gennemført i 2004 og 2010, hvilket giver spændende muligheder for at vurdere udviklingen over tid.

2) Indsamling af viden om medlemmer og frivilliges involvering i foreningslivet, deres engagement i foreningens demokratiske strukturer og medlemskabets betydning for deres livskvalitet. Grundlaget for

analysen vil være: a) en spørgeskemaundersøgelse blandt medlemmer i op til 100 udvalgte foreninger, og b) casestudier i fem foreninger, der har fokus på medlemmers aktive deltagelse.

3) En repræsentativ befolkningsundersøgelse blandt 10.000 voksne borgere med henblik på at belyse deres foreningsdeltagelse, og hvad det betyder for deres demokratiske engagement og selvvaluerede livskvalitet.

Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund (CISC) er et forskningscenter under Syddansk Universitet, som beskæftiger sig med samfundsvidenskabelig forskning i bevægelser og de sociale og samfundsmæssige vilkår herfor. Fysiske bevægelser - i form af idræt, leg og anden form for fysisk aktivitet. Sociale bevægelser - i form af foreninger, frivilligt arbejde og det civile samfund. Læs mere på www.sdu.dk/cisc.

Videncenter for Folkeoplysning (Vifo) er en del af [Idrættens Analyseinstitut](#), der er et uafhængigt institut med formidling, dataindsamling og forskning som arbejdsområder. Vifo indsamler, analyserer og formidler viden om det brede folkeoplysningsområde. Læs mere på www.vifo.dk.

Litteratur

Almond, G.A. og Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Amnå, Erik (2006) Still a trustworthy ally? Civil society and the transformation of Scandinavian democracy, *Journal of Civil Society*, 2:1, 1-20, DOI: 10.1080/17448680600730884

Barber, B. J. (1984). *Strong democracy. Participatory democracy for a new age*, Berkeley: University of California Press.

Binderkrantz, A. S., og Christiansen, P. M. (2024). Forvaltningens samspil med interesseorganisationer. In J. Blom-Hansen, P. M. Christiansen, T. Pallesen, & S. S. (Eds.), *Offentlig forvaltning - et politologisk perspektiv* (3 ed., pp. 403-431). København: Hans Reitzels Forlag.

Christiansen, Peter Munk og Nørgaard, Asbjørn Sonne (2003). *Faste forhold – flygtige forbindelse. Stat og interesseorganisationer i det 20. Århundrede*. Aarhus Universitetsforlag.

Cohen, J., & Rogers, J. (1995). *Associations and Democracy*. London: Verso.

Dekker, P. (2014). Tocqueville did not write about soccer clubs: Participation in voluntary associations and political involvement. In: M. Freise, M. and Hallmann, T. (ed.), *Modernizing democracy? Associations and associating in the 21st century*. New York: Springer, 2014, 45-58.

Elmose-Østerlund, K., Pedersen, M.R. L. og Ibsen, B. (2017). *Foreningsidrætten anno 2015 – status og udviklingstendenser*. SIVSCE-rapport, Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund, Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet.

Espersen, H.H., Fridberg, T., Andreasen, A.G. og Brændgaard, N. W. (2021). *Frivillighedsundersøgelsen 2020*. VIVE.

Etzioni, A. (1995). *New Communitarian thinking. Persons, Virtues, Institutions and Communities*. Charlottesville and London: Lawrence & Wishart.

Freise, M. and Hallmann, T. (eds.) (2014). *Modernizing Democracy? Associations and Associating in the 21st Century*. New York: Springer.

Fridberg, T. og Henriksen, L.S. (2014). Udviklingen i frivilligt arbejde 2004 – 2012. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.

Fung, A. and Wright E.O. (2001). Deepening democracy: Innovations in empowered participatory governance. *Polit. Soc.* 29:5-42.

Fung, A., & Wright, E. O. (2001). Deepening democracy: Innovations in empowered participatory governance. *Polit. Soc. Politics and Society*, 29, 5–42.

Goul Andersen, Torpe, L. og Andersen (2000): Hvad folket magter – demokrati, magt og afmagt. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Gundelach, P. and Torpe, L. (1997). Social reflexivity, democracy, and new types of citizen involvement in Denmark. In: J. W. van Deth (ed.), *Private Groups and Public Life. Social Participation, Voluntary Associations, and Political Involvement in Representative Democracies*, Routledge, London. Google Scholar

Gundelach, P. (1988). *Sociale bevægelser og samfundsændringer*. Århus: Politica.

Habermann, Ulla og Ibsen, Bjarne (1997): Den frivillige sektor i Danmark – 150 års historisk udvikling. I: *Frivilligt socialt arbejde i fremtidens velfærdssamfund*. Bet. Nr. 1332. Bilagsdel. København. Socialministeriet.

Henriksen, Lars Skov og Levinsen, Klaus (2019). *Forandringer i foreningsmedlemskab og frivilligt arbejde*. I Morten Frederiksen (red.). *Usikker modernitet. Danskernes værdie fra 1981 til 2017*. Hans Reitzels Forlag.

Hirst, P. (1994). *Associative Democracy. New Forms of Economic and Social Governance*. University of Massachusetts Press.

Ibsen, B. (2006). Foreningerne og de frivillige organisationer. I Thomas Boje, Torben Fridberg og Bjarne Ibsen (red.). *Den frivillige sektor I Danmark – omfang og betydning*. Socialforskningsinstituttet 06:19.

Ibsen, B. (2024). *Politik for civilsamfundet i Danmark*. I Ewald Bundgård Iversen, Bjarne Ibsen og Jørn Hansen (red.). *Idrættens og civilsamfundets knaster. Kritiske samfundsvidenskabelige analyser*. Syddansk Universitetsforlag.

Ibsen, Bjarne og Habermann, Ulla (2005). *Definition af den frivillige sektor i Danmark*. Center for frivilligt socialt arbejde.

Ibsen, Bjarne og Habermann, Ulla (2005). Defining the Nonprofit Sector: Denmark. Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project, No. 44. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

Ibsen, B., Elmoose-Østerlund, K., Feiler, S., Breuer, C., Seippel, Ø, Van der Roest, J.W. and Scheerder, J. (2019). Democratic participation in voluntary associations. A multilevel analysis of sports clubs in Europe. VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations. Online

Ibsen, Bjarne; Thøgersen, Malene og Levinsen, Klaus (2013). Kontinuitet og forandring i foreningslivet. Movements 2013: 11. Syddansk Universitet.

Ibsen, Bjarne, Østerlund, Karsten og Qvist, Hans-Peter (2015). Folkeoplysning og frivilligt arbejdes betydning for demokratisk deltagelse. Movements 2015:6. Syddansk Universitet.

Ibsen, Bjarne og Levinsen, Klaus (2016). Unge, foreninger og demokrati. Movements 2016: 2. Syddansk Universitet.

Ibsen, Bjarne og Levinsen, Klaus (2019): Foreninger og frivillige i samspil med kommunale institutioner og forvaltninger 2018. Movements 2019: 6. Syddansk Universitet.

Ibsen, B., Elmoose-Østerlund, K., Feiler, S. et al. (2019). Democratic Participation in Voluntary Associations: A Multilevel Analysis of Sports Clubs in Europe. *Voluntas* 30, 1148–1163 (2019). <https://doi.org/10.1007/s11266-018-00088-y>

Ibsen, B., Høyer-Kruse, J., og Elmoose-Østerlund, K. (2021). Danskernes bevægelsesvaner og motiver for bevægelse. Resultater fra undersøgelse af bevægelsesvaner. Odense: ICenter for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund. <https://www.sdu.dk/da/forskning/cisc/publikationer/andre>

Ibsen, B. og Iversen, E.B. (2024). Foreningers involvering i at bevare og udvikle lokalsamfund i landdistrikter. *Politica*, 2024 (under udgivelse).

Kaspersen, L.B. and Ottesen, L. (2007). Associationalism for 150 years and still alive and kicking: Some reflections on Danish civil society. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 4:1. 105-130. DPO: 10.1080/13698230108403340

- Klausen, K. Klaudi (1995): Et historisk rids over den tredje sektors udvikling i Danmark. I: Klausen og Selle(red): Frivillig organisering i Norden. Oslo. Tano.
- Klausen, Klaudi K. og Selle P. (1995): The third Sector in Scandinavia. I: *Voluntas* 7/2.
- Levinsen, Klaus og Ibsen, Bjarne (2017). Foreningers samarbejde med kommunale institutioner. *Movements* 2017:2.
- Levinsen, Klaus og Ibsen, Bjarne (2020). Foreningernes samarbejde med kommunale institutioner. I Bjarne Ibsen (red.). *Den frivillige kommune*. Syddansk Universitetsforlag.
- Lorentzen, H. (2001). 'Frivillighet i forandring. Om forholdet mellom sivile fellesskap og moderniteten'. I L.S. Henriksen og B. Ibsen. *Frivillighedens udfordringer – nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer*. Odense Universitetsforlag.
- Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration (2011): *Medborgerskab i Danmark*. København: MFII.
- Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*: Cambridge: Cambridge University Press.
- Pateman, C. (2012). *Participatory Democracy Revisited*. American Political Science Association. Volume 10, Issue 1, pp. 7-19.
- Pedersen, M.R.L., Dalgas, B.W., Høyer-Kruse, J. og Ibsen, B. (2019). Idræt, fritid, kultur og frivilligt arbejde i Vordingborg Kommune. *Movements* 2019:11. Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund, Syddansk Universitet.
- Pilgaard, M. og Rask, S. (2017). *Danskernes motions- og sportsvaner 2016*. Idrættens Analyseinstitut.
- Putnam, R.D., Leonardi, R., and Nanetti, R.Y. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Putman, R.D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster.

- Quintelier E. and Hooghe M. (2013). The Impact of Socio-economic Status on Political Participation. In: Demetriou K. (eds) Democracy in Transition. Springer, Berlin, Heidelberg
- Qvist, Hans-Peter (2015). Frivilligt arbejdes betydning for tillid og politisk interesse. I Ibsen, B., Østerlund, K. og Qvist, H-P. Folkeoplysning og frivilligt arbejdes betydning for demokratisk deltagelse. Movements 2015: 6. Syddansk Universitet.
- Rask, S, Petersen, F, Hansen K. & Eske, M. (2022). Danskernes motions- og sportsvaner 2020. Idrættens Analyseinstitut.
- Selle, P., Strømsnes, K., Svedberg, L. Ibsen, B. og Henriksen, L.S. (2018). The Scandinavian Organizational Landscape: Extensive and Different. I Henriksen, L.S., Strømsnes, K. og Svedberg, L. (ed.). Civic Engagement in Scandinavia. Volunteering, Informal Help and Giving in Denmark, Norway and Sweden. Springer.
- Streek, W. (1995). Inclusion and Secession: Questions on the Boundaries of Associative Democracy. In: E.O. Wright (ed.), Associations and Democracy. London: Verso.
- Svedberg, L. og Jeppsson Grassman, E. (2001): Frivilliga insatser i svensk välfärd – med utblickar mot de nordiska grannländerna. I: Skov Henriksen og Ibsen (red): Frivillighedens udfordringer – nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer. Odense. Odense Universitetsforlag.
- Tocqueville Alexis de (2013). Demokrati i Amerika; Bind I-II; Informations Forlag 2013; ISBN 978-87-7514-338-2
- Torpe, Lars (2011). *Små og store forandringer: Danskernes værdier siden 1981*. Gundelach, P. (red.). 1 udg. København: Hans Reitzels Forlag, s. 221-239.
- Torpe, L. (2013). De stærke samfund - social kapital i Skandinavien. København: Frydenlund.
- Østerlund, K. (2014). Foreningsidrættens sociale kvaliteter. En social kapital-inspireret undersøgelse af danske idrætsforeninger og deres medlemmer. Ph.d. afhandling. Syddansk Universitet.
- Verba, S., Schlozman, K.L., and Brady, H.E. (1995). Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics, Cambridge: Harvard University Press.

van der Roest, Jan-Willem; van der Werff, Harold Elmoose-Østerlund, Karsten (2017). Involvement and commitment of members and volunteers in European sports clubs. SIVSCE report. Centre for Sports, Health and Civil Society University of Southern Denmark

Warren, M.E. (2001). Democracy and Association. Princeton, Princeton University Press.

Wolfe, A. (1984). Whose Keeper? Social Science and Moral Obligation. University of California Press.

Wollebæk, D. og Selle, P. (2000): Participation in voluntary Associations and the formation of social Capital.

Paper præsenteret på ARNOVA conference, New Orleans, November, 2000.

Wollebæk, D. & Selle, P. (2002): *Det nye organisasjonssamfunnet. Demokrati i omforming*. Bergen:

Fagbokforlaget.